

ACC. N:R M. 15331: 1-7.

Landskap: Blekinge Upptecknare: Gösta H. Dahl, Ronneby
Härad: Bräkne Berättare: Sven August Berggren
Socken: Hoby Berättarens yrke: Lanthandlare
Uppteckningsår: 1960 Född år 1876 i Br. Hoby sm.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Butikshandel på landsbygden. s. 1-7.

LuF 95

25/1-60

Brev M. 15331.

Köpa Pencil, 8-1-60

Tackbrevskrivning i
Pencil.

Det var riktigt att min folkhissstudering "Bryn i
Barndomens Land" inspirerade Dr. Romanus var mycket väl
baserad på en del av mina häftigheter men i många fiktiva-
arbetet senare inte många "förståsig-på-re" vill begripa. In-
pressen för gammal folklig kultur är minimal. Således har
det inte lyckats mig att här i socknen kunna utföra folk-
handeln under några dagar. Det material jag här erbjuder
Arbetet är hämtat utom socknen, dock nära gränsen till
Ritby landskommun. Mer förhållanden var sannolikt desamma.

Till min tid är strängt upptagen och fast det innebär
kostnader och kräver arbete att resa omkring i socknen, ska jag
försöka tillmötesgå de begäran om medarbetarskap - jag har
ju tidigare lämnat in en del material.

Höjningsfunkt

Greta H. Dahl

Köpa Pencil
Tel. Näsby 31.
Bel. uppställningar.

Besv. 27.1.1960.

Butikshandel på Landsbygden

Sven August Berggren i St. Silpinge (omedelbart intill gränsen av Ronneby landskommun) Övertog sin lanthandel av sin fader, smeden Jöns Berggren, vilken dock drev rörelsen i mycket liten skala. Han hade endast ett rum i bostaden som butikslokal och det var tvivel underkastat, om han helt kunde försörja sig på handeln. Sonen Sven August Övertog affärens sedan han kommit hem från arbetet som rallare, och det var först då affären började blomstra. Det var emellertid de talrika små stenhuggerierna i trakten med dess många sysselsatta, som affären s. a. s. vilade på. Bönderna hörde nämligen inte till affärens stora kunder. De företog sina stadsresor en gång, ofta två gånger i veckan varvid alla affärer klarades upp. Endast sådana varor som man liksom fäste mindre avseende vid till handlades hos lanthandlarn. Lanthandeln - här är det fråga om butikshandeln på den glest bebyggda landsbygden och icke de stora tätorterna och byarna - har sålunda alltid fått fungera som ett slags kompletteringsaffär; som leverantör av bagatellartade, eller grövre och framförallt b i l l i g a re varor, såsom såpa, lut, storsill (fetsill) och fofflor eller träskor, fotogen, lysolja, inte att förglömma. Bergrens handel hade emellertid stor framgång och den utvecklades till att bli den största inom en stor omkrets. Han kunde därför utöka sitt sortiment av varor till att även gälla t. ex. fjära, rödfärg, tapeter, järnvaror, porslin och textilier. Han var utan all konkurrens fram till tiden för första världskriget el. någon gång på tjugotalet. Han sålde inte billigt, men allmogen var mistänksam och prismedveten och en femöring mer i pris för en vara kunde vara nog för att ifrågavarande kund t i l l f o t s gick till Ronneby, dit det var nära två mil, el. till Br Hoby, dit det var sju kilometer, för att handla. Men lanthandlaren hade ändå stora möjligheter att reglera sina priser enligt re-

Luf 95

1

beln om tillgång och efterfrågan.

På den tiden behövdes inte föras böcker, men Berggren förde en kassabok och en "kladd" för sitt eget behov. "Kladden" innehöll namnen på kunder som handlade på kredit, i den skrevs upp allt som såldes på kredit. Men tillstånd att driva handel erfordrades

Berggren drev butiken ensam, men hans fader kunde vara honom behjälplig vid sådana tillfällen då Berggren måste resa bort. Affären började blomstra, arbetstiden var lång och hård men mynten i kassalådan rasslade och stimulerade. Och eftersom rörelsen ökade, ökade också hans förmögenhets och därmed hans sociala ställning. Lanthandlaren stod i ungefär samma ställning som den självägande bonden och oändligt högre än torparen och kroppsarbetaren. Lanthandlaren intog en oerhört svår och ömtålig ställning i byn och var både aktad och innerligt hatade - aktad av dem som inte var i beroende av honom och hatad av dem som gjorde det. Han var, då som nu, oerhört påpassad, baktalad, och avundsjukt beundrad på samma gång. För många var han till för att bedragas och man försummade inget tillfälle att få "ge igen".

Berggren sålde varor till företrädesvis stenhuggare och backstusittare, det var på dem, han s. a. s. levde. De handlade ofta på kredit, stenhuggarna alltid. De köpte en vecka och betalade när "di fick avlöning", det betydde en veckas kredit. Nästan aldrig förekom bland dessa kontanthandel, även om de kunnat betala, det blev liksom en vana att säga till handlarn: Skriv oppat te ja fåu avlöning!" Och det måste ju handlaren göra för att få behålla kunden. Men längre än en veckas kredit beviljade inte Berggren som var hård i det stycket. Ändå hände det att någon "slog stjärna" på skulden och stack i väg. Värst i det stycket var rallarna, då Mellersta Blekinge Järnväg byggdes. Det var alla för Berggren okända karlar och som kunde konsten att "kritsa" och sedan ge sig av. Men järnvägen blev färdig och

Berggren återgick till lugnare förhållanden med sina backstusittare och stenhuggare.

Butiken ändrades om så småningom och blev lik andra lantaffärer vad utrymme och komfort beträffade. Till inventarierna hörde en liten balansvåg med vikter för disken; till magasinet hörde en decimalvåg för vägning av mjöl och tyngre varor. Mjölet köpte han av bönderna, d. v. s. han köpte råg el. säd och lät mala det själv i bykvarnen. Det kunde röra sig om rätt stora partier, i varje fall så mycket, att det räckte för nästa års skörd. Men skulle det hända, att det gog slut innan, måste han köpa av någon grosshandlare, som t. e. x. A. Olsson i Karlskrona, som handlade med specerier och kolonialvaror. Nagot kontor i egentlig mening existerade knappast hos Berggrens, det var heller inte nödvändigt, anteckningarna var knappa och inskränkte sig till det mest nödvändiga, alltså till kreditaffäerna. Disken var av den gamla konventionella typen, av grå, massiv och kraftig. Dess ena långsida (inåt väggen och hyllorna) hade ett stort antal lådor, i vilka förvarades allt löst som kunde ösas med skuffa. Över disken hängde en fotogenlampa och som eldstad användes en liten kamin, men ofta var småbutikerna utan eldstad, det gick ju heller inte att ha varmt för varornas skull... Att mäta med hade man en måttstock av ännu existerande gängse typ, målet var stopmått, efter vad sagesmannen kunde minnas. Någon butiksskylt förekom inte alltid, Berggren hade det inte. Skyltning och placeringen av varorna var av mindre betydelse, varusortimentet var ju också knappt. Storsillen, som kallades "holländsk" och av vilken Berggren kunde sälja femton tunnor av, hade man alltid, om det fanns källare, i denna, men annars på lagret, ofta på lagret. Därav kom sig troligen den säregna lukt av sill, fotogen och annat som bildades och som skapade den gamla handelsbodens atmosfär. De hygieniska förhållandena i lokalen och på lagret var nog inte oantastliga.

men ingen klagade däröver.

Berggren köpte sina varor från den omnämde A. Olsson i Karlskrona och av Liljevalchs grossitfirma i samma stad. Varorna sändes pr järnväg till Härsjöns järnvägsstation där Berggren med häst eller kärra fick hämta dem. Leverantörerna sände även då ut representanter som introducerade varor och artiklar. Såsom textilier varav byxor, mans, manschester och mollskinn var det vanligaste. Vllgarn var också en relativt stor artikel men ännu kardade man och spann i gårdarna. Av de varor som salufördes var nog mjöl, såpa, maggarin och fotogen de viktigaste. Makaroner, risgryn, russin, blandad frukt och kanske i viss mån även kaffe - som salufördes obränt och omalet - ansågs som mer umbärliga för att inte säga lyx. Kram- och köpstadsvaror förekom inte som uttryck här på orten, om ens någonstans i Blekinge. "Köpstad" är ett fullkomligt främmande uttryck, likaså "kram" ehuru uttrycket "krams" någon gång kunde förekomma, men det kunde användas i stor utsträckning på allt i nedsättande betydelse.

Någon gång under eller före första världskriget kom ett visst vin ut i handeln. Det såldes fritt, var rött, och innehöll någon grad alkohol. Naturligtvis drog detta kunder, men kruxet var att så gott som alla lanthandlare förde det, så någon specialité för Berggrens handel blev det ju inte. Karlarna köpte massor av det billiga vinet och spädde det med brännvin och fick på detta sätt en säregen dryck som dels smakade fruntimmersgott och dels gjorde dem yra i huvet. Nykterhetsvännerna ville naturligtvis åt denna usla näring, men det enda de kunde göra var att stämma handlaren för sabbatsbrott ity han salufört vinet även om söndagarna. Han bötdade också.

Berggrens handelsområde omspände en cirkel om en halv mil: han hade byarna Tubbarp, Stora och Lilla Silpinge, Västra Ryd troligen också Röan och Härsjölund samt inne i skogen en del byar Fogdakärr, Sävsjömåla och Smedamåla, etc.

Bönder och andra som ansåg sig en smula för mer än den övriga allmogen, gynnade knappast den lilla lanthandeln annat än i nödfall. Istället gynnade man de stora handelshusen i staden, den förmögne patronen, kring honom stod en air av makt, rikedom och exotiska varors doft. Han hade en pondus som lanthandlaren aldrig kunde få, hans rörelse var ju mångdubbelt större. Han var en auktoritet, vid sidan av honom framstod lanthandlaren som den ödmjuka tjänaren. Han betraktades av den fattiga befolkningen med avund blandad med motvillig beundran för sin förmåga att kunna försörja sig utan att behöva kroppsarbete. Därför handlade man alltid snålt i lantaffären och man betraktade ofta lanthandlaren misstänksamt. Han var nästan alltid hållen för att vara snål, snål med vikten och rädd om ettöringarna. Han var alltid för dyr. Handelshusen i staden kunde vara mycket dyrare utan att fördensskull behöva riskera anseende eller kunder. Allmogens pengar var värdefullare valuta i lanthandeln än i staden!

Bönderna, som pr hästskjuts tog sig in till staden, handlade i regel för veckobehovet, under det "de fattiga" kom in i butiken mest varje dag, om inte avståndet var för stort. Dessa senare handlade litet, om kontant, men mera, då de "borgade" d. v. s. handlade på kredit. På landet förekom inga särskilda inhandlingsdagar, om man bortser från avlöningsdagen. Men vid handeln i staden koncentrerade man gärna denna till de s. k. torgdagarna, som för Ronnebys del inträffade tisdagar och fredagar. Då inhandlade man färskvaror, såsom fisk och kanske kött, samt andra varor som man inte betrodde lanthandlaren med att sälja: kanske kläder, skor, porslin o. s. v. Och det var inte vanligt att landhandlaren hemsände varor till sina kunder. Ibland kunde lanthandlaren traktera sina kunder med en sup eller en kopp kaffe, Det berodde uteslutande på handlarens personliga läggning. Ofta förekom det nog inte. Lanthandlaren har med tiden utvecklats till en god människokän-

nare. Av erfarenhet visste han, att hans brännvin och hans kaffe inte ens tillnärmelsevis kunde mätas med stadshandlarens vare sig i styrka eller smak, och att grakteringen snart glömdes för det inbillade höga pris allmogen ansåg han betingade för storsillen eller toppsockret!

Storsillen slogs in i, först tidningspapper, sedan i grovt, brunt papper. Praktiskt taget alla varor fördes i lös vikt och som emballage begagnades papperspåsar eller, då det gällde mindre partier karameller, snus, eller kryddor: strutar.

Naturligtvis ansågs det om inte direkt skamligt att vara i skuld hos handlaren, så dock mindre önskvärt och man teg med detta förhållanden. Fast det var ju så oerhört vanligt att fattigt folk "borgade" köpte det lilla de behövde hos handlaren på kredit. Och hur länge man kunde få anstånd med betalningen berodde dels på handlaren och hans inställning till kredit-handeln och på kundens eget rykte om att vilja göra rätt för sig. Dels ock på butikens lönsamhet: en butik med dålig frekvens och liten omsättning hade flera kunder som "borgade" än den blomstrande affären. Detta givetvis beroende på, att affärs-mannen med den tynande rörelsen ansåg sig mera tvungen att sälja på kredit. Ofta hände det, att kunder "borgade" i en affär men handlade kontant i konkurrentbutiken!

Och visst hände det att handlaren lämnade in sin fordring att utmätas av länsmannen, och anturligtvis avstängdes vederbörande från vidare handel i den affären.

Det var mycket vanligt att man prutade, isynnerhet hos lant-handlaren. Seden att pruta, eller få viss rabatt utöver den vanliga kassarabatten förekommer ännu bland allmogen på landet, aldrig i stadsaffären, åtminstone inom den aktuella branschen.

Butikens lagerrav pröslin brukades flitigt till låns av byborna vid begravingar och större fester av olika slag. Men förutsättningen var att man handlade till festen nödvändiga varorna i butiken.

Den lilla lanthandel^{en}, här har det varit fråga om lanthandeln i gläbygderna, inte inne i samhällena eller tätorterna, som arbetar under ungefär samma betingelser som stadsaffärerna - den lilla lanthandeln har nog inte satt några djupare spår efter sig i ortens kulturliv, el. förändrat befolkningens seder och levnadsvanor i större utsträckning. Lanthandeln har alltid saknat auktoritet, dess ekonomiska ställning har alltid varit osäker - med få undantag - och dess innehavare människor sprungna ur folkens breda lager och på samma bildningsnivå. På grund av den osäkerhet lanthandlaren alltid känt har han inte kunnat följa med i utvecklingen, antingen det gällde butikskultur eller varusortiment. Med landsbygdens avfolkning som begynte för flera årtionden sedan, kommer lanthandeln att bli överflödig. Detta är emellertid inte lanthandelns baneman i egentlig mening, det är istället bilen! Var mans bil håller på att omintetgöra handeln på landsbygden, redan inom ett årtionde. Nu avvecklas den ena lilla rörelsen efter den andra, endast den mycket gamla firman med sin gamla konsoliderade innehavare kan ännu fortsätta, men det blir likom bara som hobbie.

Lanthandeln är sålunda överflödig. Bilen har ställt staden inom bekvämt räckhåll och Berggrens affär i St. Silpinge är icke var den har varit och kommer sannolikt aldrig att bli det.